

Особливості впливу природно-географічних чинників на формування системи розселення Закарпатської області

У статті досліджено природно-географічні чинники формування системи розселення Закарпатської області; проаналізовано їх вплив на формування територіальної системи розселення області, виділено сприятливі чинники природи, які позитивно впливають на формування системи розселення Закарпатської області: сприятливий помірний клімат формування поселенської мережі рівнинної та передгірної частин області, густа гідрографічна мережа, високий рівень забезпеченості водними ресурсами на одну особу, значні запаси лісових ресурсів, висока забезпеченість природними рекреаційними ресурсами. Проаналізовано та виокремлено фактори, які негативно впливають на формування системи розселення області: переважно гірський рельєф території області, сейсмічна активність Карпатських гір, невисока родючість ґрунтів в області, низький рівень забезпечення мінеральними ресурсами, низька забезпеченість земельними ресурсами на одну особу.

Ключові слова: система розселення, природні умови, природні ресурси, рельєф, клімат, гідрографічна мережа.

Постановка наукової проблеми та її значення. Природні чинники є важливою умовою розвитку й трансформації розселення. Компоненти природи взаємодіють між собою та формують різноманітні природні комплекси, які так чи інакше впливають на формування системи розселення певної території. Територія Закарпатської області характеризується складною просторовою диференціацією природних умов. Відтак виникає необхідність дослідження їхнього впливу на формування системи розселення Закарпатської області.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Комплексного дослідження впливу природно-географічних чинників на формування системи розселення Закарпатської області не було здійснено. Природно-географічні особливості Закарпаття досліджували К. І. Геренчук, О. В. Заставецька, Б. І. Заставецький, С. С. Поп та ін. **Мета статті** – аналіз впливу природно-географічних чинників на формування системи розселення регіону Закарпатської області, **завдання** – виявити та схарактеризувати позитивні й негативні природно-географічні чинники формування системи розселення Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Природно-географічне середовище є постійно діючим важливим, а в деяких випадках – вирішальним чинником розселення та його територіальної організації. Воно значною мірою впливає на розміщення, величину й функції окремих поселень і регіональних поселенських мереж. Для оцінки впливу природно-географічних чинників на територіальну організацію розселення доцільно спочатку проаналізувати окремі компоненти, а потім комплексно оцінювати природне середовище [4, с. 23].

Один із найважливіших природних чинників розселення – це територія, придатність якої для розселення визначається його компонентами. Зокрема, рельєф місцевості також впливає на густоту та конфігурацію поселенської мережі [4, с. 23]. Розміщення на території Закарпатської області двох тектонічних структур зумовило її поділ на гірську й рівнинну частини. Близько 80 % площі області займають Карпатські гори та лише 20 % – Закарпатська низовина. Карпати простягаються у вигляді поздовжніх ланцюгів хребтів і міжгірних долин. Середня висота хребтів – 700–1500 м.

Південно-західну частину області займає Закарпатська (Притисинська) низовина, яка є частиною Середньодунайської рівнини. Поверхня низовини переважно плоска (100–120 м над рівнем моря) зі слабким нахилом із північного сходу на південний захід. Незначний спад поверхні й невелика глибина річкових долин утруднюють поверхневий стік, тому в деяких місцях відбувається процес заболочування; при сильних зливах і таненні снігу в горах знижені місця нерідко затоплюються водою [2, с. 15]. Ці процеси негативно впливають на формування поселенської мережі та системи розселення.

Під час аналізу розселення важливо враховувати висоту розміщення поселень. У гірській місцевості в умовах складного рельєфу витрати на будівництво й експлуатацію поселень різко збільшуються. Тому тут поселення частіше лежать у міжгірських долинах та улоговинах. На Закарпатській низовині в розширених ділянках Березне-Ліпшанської долини й Верхньотисинської улоговини поселення здебільшого компактні. Уздовж вузьких річкових долин гірської зони вони «втягуються» в лінію завдовжки до 4–5 км (села Люта Великоберезнянського та Лопухів Тячівського районів – до 9 км). На відносно пологих схилах гір формується розсіяне розселення з лінійною чи компактною

забудовою, яка міститься на дні цих одиниць рельєфу. Такий вигляд мають поселення Рахівського (м. Рахів, смт Ясіня, села Богдан, Кваси, Косівська Поляна), Міжгірського (села Колочава, Негровець, Синевир) районів. Багато із них можуть «посперечатись» за площею з найбільшими, містами області Ужгородом і Мукачевим [2, с. 58].

80 % усіх поселень Закарпаття розміщені нижче горизонталі 400 м. У гірській зоні до цієї висоти зосереджена більшість населених пунктів, решта – переважно до лінії 800 м над рівнем моря. Найвисокогірніші поселення області – села Міжгірського району Береги (920–1200 м над р. м.) і Свобода (910–1100 м). Деякі хутори-присілки міста Рахів та села Видричка, що в його околицях, «піднімаються» на висоту понад 1200 м, а двори села Синевирська Поляна, що в Міжгірщині, – до 1400 м над рівнем моря. Найменшу абсолютну висоту (101–103 м над р. м.) мають м. Чоп та навколишні села Ужгородського району [2, с. 59].

Отже, для Закарпаття характерні значні зональні відмінності розселення, пов'язані з рельєфом. Якщо в гірській зоні середня щільність населення становить 62 особи на 1 км², то в рівнинній – 208, тобто втричі більше. У Закарпатській області простежено низку процесів, пов'язаних із рельєфом, що негативно відбиваються на умовах життя й діяльності людей. Це селі, зсуви, обвали, площинна та лінійна ерозія. Водокам'яні й грязекам'яні селеві потоки виникають на схилах під час танення снігу в горах та злив, а також у невеликих гірських потоках, що у верхів'ях рік Уж і Боржава, і в ярах на передгір'ї Вулканічного хребта. Зсуви поширені в Ясінській та Верхньотисинській улоговинах, на масиві Свидовець і Полонинському хребті. Вони завдають значної шкоди шляхам сполучення та населеним пунктам. У Чорногірському й Свидовецькому масивах спостерігають снігові лавини. Ерозійні процеси поширені в передгір'ях Вулканічного хребта та на схилах Полонинського й Свидовецького хребтів (вибоїни, яри) [2, с. 15].

Під час розгляду геологічних умов виділяють території зі складною геологічною будовою, неотектонічною та сейсмологічною активністю. Карпатські гори належать до сейсмічно активних регіонів, де інтенсивність землетрусів досягала 6–7 балів. Тому при розселенні в гірських районах Закарпатської області потрібно враховувати й цей чинник.

Мінеральні ресурси також впливають на формування поселенської мережі. Закарпаття багате на різноманітні корисні копалини, але їхні запаси незначні. Тут найбільше родовищ нерудних корисних копалин – кам'яної солі й будівельних матеріалів (каоліни, мармур, андезити, вулканічні туфи). Є також рудні корисні копалини, які пов'язані переважно з Вулканічним хребтом та його передгір'ями й відсутні у флішевій зоні Карпат. Серед них – ртутні, поліметалеві, алюмінієві, мідні, залізні руди, золото та ін. Із паливних корисних копалин в області наявні поклади бурого вугілля й природного газу. Місцеве значення має торф, який наявний на заболочених ділянках Закарпатської низовини. Із вичерпанням деяких видів мінеральних ресурсів пов'язане функціональне перепрофілювання населених пунктів. Зокрема смт Ільниця внаслідок вичерпання запасів вугілля та закриття шахти змінило свою функцію з промислової на сільськогосподарську й переведено в категорію сіл [8, с. 95].

Грунтовий покрив має подвійне значення для територіальної організації розселення. З одного боку, у складі сільських і більшості міських поселень значну площу займають присадибні ділянки. Тому ці поселення, як правило, розміщені на родючих ґрунтах. Водночас під міське будівництво із сільськогосподарського обігу щорічно вилучають значні площі родючих земель [4, с. 24–25]. Процеси ґрунтоутворення мають значні відмінності в гірській і рівнинній частинах області. Ґрунти в гірських районах щодо молоді мають незначну потужність, людська діяльність прискорює їх площинну та лінійну ерозію. Для ґрунтів гірської частини області характерна вертикальна (висотна) поясність. Найпоширенішими є бурі гірсько-лісові ґрунти (буроземи). Вони вкривають схили гір до висоти 1100–1500 м, тобто в межах лісового поясу. На висотах понад 1200–1500 м сформувалися гірсько-лучно-буроземні ґрунти полонин. Найкращими за родючістю в гірській частині області є лучно-буроземні ґрунти, поширені на нижніх терасах гірських рік.

На території Закарпатської низовини найпоширеніші дерново-підзолисті, дернові, лучні й болотні ґрунти [3]. Найкращі за своїми фізичними властивостями в області дернові ґрунти, які утворилися в заплавах Тиси та Латориці на піщаних і супіщаних річкових відкладах. Саме тут вони найбільше використовуються в сільському господарстві. Зазначені території найбільш сприятливі для формування поселенської мережі. Найменш родючі ґрунти спостерігаємо в гірських районах, що не сприяє заселенню території.

Важливу роль у сільському розселенні відіграє забезпеченість поселень і населення земельними ресурсами. Площа земельного фонду Закарпаття становить 1275,2 тис. га. Наявність значних гірських масивів зумовлює невисокий рівень освоєння земельних ресурсів. Землі сільськогосподарського

призначення за площею складають 37 % від загальної площі території області, тоді як по Україні цей показник перевищує 70 % і є одним із найвищих у світі. Тобто область найменш забезпечена землями сільськогосподарського призначення. На одну особу припадає всього 0,37 га, із них 0,15 га – це рілля. У середньому по Україні цей показник складає 0,86 та 0,71 га відповідно [5, с. 156]. Земельні угіддя розміщені нерівномірно. Основні масиви ріллі зосереджені в низовині (60,7 %). У гірській частині переважають сіножати й пасовища. Багаторічні насадження (сади та виноградники) поширені в рівнинних і передгірних районах. Отже, із погляду забезпеченості земельними ресурсами, найбільш сприятливим для формування поселенської мережі та системи розселення Закарпатської області є рівнинні й передгірні райони.

Одним із важливих компонентів природного середовища, який впливає на територіальну організацію розселення, є рослинний покрив. Рослинність низовинної й гірської частин Закарпатської області суттєво різниться, хоча в минулому лісами була зайнята вся територія області. Ліси відіграють особливу роль у розміщенні населення. Сільські поселення, як правило, розміщуються поблизу лісових масивів. Для великих міст і промислових центрів ліси виступають «легенями», очищуючи забруднене міське повітря. Особливе значення ліси мають у курортних містах та селищах, де вони виконують лікувальні й оздоровчі функції. Курортні ліси виконують важливі захисні, санітарно-гігієнічні та рекреаційні функції. Вони підтримують дебіт мінеральних джерел, створюють сприятливі умови для лікування, оздоровлення й відпочинку населення. У регіоні курортні ліси виділено навколо всіх санаторіїв та санаторно-курортних комплексів. Забезпеченість курортними лісами досить висока. Найбільші площі курортних лісів відведено навколо курортів «Поляна», «Сонячне Закарпаття» й «Квітка Полонини» (загальна площа – 2,6 тис. га) [6, с. 18].

Гідрологічні умови включають оцінку забезпеченості поселень поверхневими та підземними водами. Розглядаючи гідрографічну мережу, визначають можливості розміщення поселень по берегах озер, річок і водосховищ, установлюють їх забрудненість, кількість та якість води [4, с. 26]. Закарпатська область має щільну річкову мережу. По її території протікають 9429 річок сумарною довжиною 19 866 км. Із них 9277 – малі річки (довжиною до 10 км), що становить близько 79 % усіх водотоків. Їхня загальна довжина 16 248 км. Із довжиною понад 10 км наявні 152 річки. Річок, що мають довжину понад 100 км, – лише чотири [3]. Річки області належать до басейну Тиси. Майже всі вони починаються в горах і протікають із північного сходу на південний захід – в напрямку загального нахилу поверхні, мають значні падіння й похил русла. Більшість населених пунктів області розміщені на берегах річок або поблизу них. Річки не судноплавні. Унаслідок регулювання їхнього режиму воду використовують для водопостачання населених пунктів, розведення риби. У минулому по ріках проводили лісосплав. Уздовж річкових долин прокладено шляхи до віддалених гірських сіл і карпатських перевалів.

Закарпаття має значні запаси підземних вод. Особливу цінність становлять мінеральні води. Область – найбагатший регіон України за складом і запасами таких вод. Відомо понад 360 їхніх джерел. Виділяються вуглекислі, сульфідні, залізисті та миш'яковисті, бромні, йодні, радонові води, а також води неспецифічного складу [2, с. 25]. Водними ресурсами серед регіонів України Закарпатська область забезпечена найкраще. Наявність значних запасів водних ресурсів сприяє формуванню системи розселення регіону.

Дослідник В. П. Руденко оцінив у балах потенціал природних ресурсів у розрахунку на одну особу регіонів України (табл. 1).

Як видно з табл. 1, серед областей Карпатського регіону Закарпаття найкраще забезпечене в розрахунку на одну особу водними, лісовими та природними рекреаційними ресурсами. Найгірша забезпеченість в області мінеральними й фауністичними ресурсами. Якщо врахувати сумарний потенціал природних ресурсів, то він найвищий серед областей регіону. На формування системи розселення Закарпаття впливає клімат, створюючи відповідні умови для будівництва, господарської діяльності та здоров'я людей. Аналіз кліматичних умов території включає комплексну характеристику: температурний режим, швидкість і домінуючі напрями вітрів, вологість повітря, суму опадів, інтенсивність сонячної радіації [4, с. 27]. Територія Закарпаття має м'який помірно континентальний клімат. Гірський рельєф посилює континентальність повітря. У гірській частині області спостерігають найнижчі середні температури січня ($-8^{\circ}\dots-6^{\circ}\text{C}$) і липня ($+14^{\circ}\dots+16^{\circ}\text{C}$). Середня температура липня на рівнині досягає $+20^{\circ}\text{C}$, а січня – -4°C . Амплітуда середніх місячних температур є найбільшою саме в рівнинній частині області [5, с. 59].

Забезпеченість областей Карпатського регіону природно-ресурсним потенціалом*

Область	Потенціал ресурсів у розрахунку на одну особу, балів						
	мінеральних	водних	земельних	лісових	фауністичних	природних рекреаційних	сумарний
Закарпатська	11	252	51	439	20	310	104
Івано-Франківська	22	215	51	355	20	151	84
Львівська	58	125	54	191	20	107	72
Чернівецька	13	99	90	214	40	101	71

*Складено за: [7, с. 375–376].

Напрямок і сила вітру мають регіональні, сезонні та добові відмінності. У низинних районах переважають вітри: узимку – південно-східні; навесні – південно-східні й північно-східні; улітку – північно-західні та північно-східні; восени – південно-східні. Середньорічна швидкість вітру в різних місцях становить 1,2–2,4 м/с, тоді як максимальна швидкість, зареєстрована в районі м. Хуст і смт Міжгір'я, – 40 м/с, а в м. Ужгород – 28 м/с [5, с. 56]. Закарпаття має достатнє зволоження. Найбільше опадів (понад 1400 мм) випадає в найвищій частині Карпатських гір – на сході й північному сході області. Їх кількість зменшується в південно-західному напрямі (до 500–600 мм) – у районі міст Чоп та Берегове [1]. Оподи випадають переважно влітку (понад 60 %), особливо в червні, а в горах – у липні.

Важливий показник тепла – сума активних температур, тобто сума середніх добових температур за період, коли вони перевищують +10° С. Рівнинне Закарпаття має найвищі серед усіх територій України, що розміщені на цій же широті, показники тепла. Ця сума для низинних районів становить у середньому 3200° С (185 днів), передгірних – 2900° С, гірських – 2200° С (150 днів). У зонах із теплим мікрокліматом (південні схили поблизу м. Виноградів і с. Мужієво) сума активних температур досягає 3600° С. Середньорічна температура низинної зони Закарпаття досить висока (9...10° С). Для порівняння, у Ялті (12 м н. р. м.) – плюс 12,5° С. Це сприяє вирощуванню теплолюбних культур, ранніх овочів і фруктів [5]. Суворіші кліматичні умови в гірській частині області. Вони несприятливо відбиваються на вегетації сільськогосподарських культур. Виняток становлять лише долини, де сума активних температур дає змогу вирощувати жито, овес, картоплю тощо. Отже, природно-географічні чинники мають як сприятливий, так і негативний вплив на систему розселення населення Закарпатської області (табл. 2).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Природно-географічні чинники мають значний вплив на формування системи розселення регіону: розміщення, величину й функції окремих поселень і регіональних поселенських мереж. Залежно від особливостей впливу окремих компонентів природного середовища вони можуть виступати як умова або ресурс. Тому для оцінки впливу природно-географічних чинників на територіальну організацію розселення проаналізовано окремі компоненти природного середовища й виділено сприятливі та несприятливі природно-географічні чинники формування системи розселення Закарпатської області. До сприятливих відносимо сприятливий помірний клімат для розвитку сільського господарства й формування поселенської мережі рівнинної та передгірної частин області; щільну гідрографічну мережу, високий рівень забезпеченості водними ресурсами на одну особу; значні запаси лісових ресурсів; високу забезпеченість природними рекреаційними ресурсами тощо. До несприятливих чинників формування системи розселення Закарпатської області потрібно віднести переважно гірський рельєф території області, сейсмічну активність Карпатських гір, невисоку родючість основних типів ґрунтів в області, невеликі площі сільськогосподарських угідь, низьку забезпеченість земельними ресурсами на одну особу, низький рівень забезпечення мінеральними ресурсами, значну кількість несприятливих фізико-географічних процесів і явищ (зливи, зсуви, селі, ерозійні процеси, грози, лавини) тощо.

Загалом природні умови Закарпатської низовини та передгір'їв (рельєф, клімат, гідрографічна мережа, ґрунтово-рослинний покрив тощо) найбільш сприятливі для формування регіональної системи розселення Закарпатської області. У Карпатах найкращі умови для цього мають міжгірні

улоговини, долини рік, пологі схили й частково – низькогір'я. Факторами, які обмежують формування системи розселення вказаної території, є гірський рельєф, низька родючість ґрунтів, несприятливі фізико-географічні процеси та явища.

Незважаючи на високу щільність населення на рівнині, територіальні ресурси для його розселення тут ще не вичерпані. Водночас треба приділити належну увагу заселенню гірської зони, яка, попри складні природні умови, має певну привабливість для розселення. Для використання ресурсів Карпатських гір потрібно зміцнювати економічну базу міст, селищ і сіл, розміщених у міжгірських улоговинах та річкових долинах.

Джерела та література

1. Атлас Закарпатської області. / [редкол. : О. І. Шаблій, М. З. Мальський, І. І. Ровенчак та ін.; відп. ред. Р. І. Сосса ; ред.: Л. М. Веклич, С. М. Папенко, Т. В. Погурецька]. – Москва : ГУГК, 1991. – 32 с.
2. Географія Закарпатської області / О. В. Заставецька, Б. І. Заставецький, І. Л. Дітчук, Д. В. Ткач. – Тернопіль : Підруч. і посіб., 1996. – 96 с.
3. Геренчук К. І. Природа Закарпатської області / за ред. К. І. Геренчука. – Львів : Вища шк. Вид-во при Львів. ун-ті, 1981. – 156 с.
4. Доценко А. І. Територіальна організація розселення (теорія та практика) / А. І. Доценко. – Київ : НАН України, РВПС України; «Фенікс», 2010. – 536 с.
5. Поп С. С. Природні ресурси Закарпаття / С. С. Поп. – 3-тє вид., допов. – Ужгород : Карпати, 2008. – 376 с.
6. Регіон : соціально-економічні трансформації : монографія / М. І. Пітюлич, Ю. Б. Кушнір, Є. С. Лавренюк, О. С. Молнар. – Ужгород : Карпати. – 2007. – 416 с.
7. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : у 3-х ч. : підручник / В. П. Руденко. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2010. – 552 с.
8. Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Закарпатської області на період до 2015 року. – Київ : РВПС України НАН України, 2005. – 205 с.
9. Шаблій О. І. Основи суспільної географії : підруч. для студентів вузів / О. І. Шаблій. – 2-ге вид. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 295 с.

References

1. Atlas Zakarpatskoyi oblasti. / [redkol.: O. I. Shabl'iy, M. Z. Malskiy, I. I. Rovenchak ta in.; vidp. red. R. I. Sossa ; red. : L. M. Veklich, S. M. Papenko, T. V. Poguretska]. – Moskva : GUGK, 1991., 32 s.
2. Geografiya Zakarpatskoyi oblasti / O. V. Zastavetska, B. I. Zastavetskiy, I. L. Ditchuk, D. V. Tkach. – Ternopil : Pidruchniki i posibniki, 1996. – 96 s.
3. Gerenchuk K. I. Priroda Zakarpatskoyi oblasti / za red. K. I. Gerenchuka. – Lviv : Vischa shkola. Vid-vo pri Lviv. un-ti, 1981. – 156 s.
4. Dotsenko A. I. Teritorialna organizatsiya rozselennya (teoriya ta praktika) / A. I. Dotsenko. – K. : NAN Ukrayini, RVPS Ukrayini, K. : «Feniks», 2010. – 536 s.
5. Pop S. S. Prirodni resursi Zakarpattya / S. S. Pop. – 3-E vid., dopov. – Uzhgorod : Karpati, 2008. – 376 s.
6. Region: sotsialno-ekonomichni transformatsiyi. Monografiya / M. I. Pityulich, Yu. B. Kushnir, E. S. Lavrenyuk, Molnar O. S. – Uzhgorod : Karpati. – 2007. – 416 S.
7. Rudenko V. P. Geografiya prirodno-resursnogo potentsialu Ukrayini. – U 3-h chast. : pidruchn. – Chernivtsi : Chernivetskiy nats. un-t, 2010. – 552 s.
8. Shema-prognoz rozvitku i rozmischennya produktivnih sil Zakarpatskoyi oblasti na period do 2015 roku. – K. : RVPS Ukrayini NAN Ukrayini, 2005. – 205 s.
9. Shabl'iy O. I. Osnovi suspilnoyi geografiyi: pidruchnik dlya stud. vuziv / O. I. Shabl'iy. – 2-ge vid. – Lviv : LNU Im. I. Franka, 2012. – 295 s.

Качайло Михаил. Особенности влияния природно-географических факторов на формирование системы расселения Закарпатской области. В статье исследованы природно-географические факторы формирования системы расселения Закарпатской области; проанализировано их влияние на формирование территориальной системы расселения области, выделены благоприятные факторы природы, которые положительно влияют на формирование системы расселения Закарпатской области: благоприятный умеренный климат формирования поселенческой сети равнинной и предгорной частей области, плотная гидрографическая сеть, высокий уровень обеспеченности водными ресурсами на одного человека, значительные запасы лесных ресурсов, высокая обеспеченность природными рекреационными ресурсами. Проанализированы и выделены факторы, которые отрицательно влияют на формирование системы расселения области: преимущественно горный рельеф территории области, сейсмическая активность Карпатских гор, низкое плодородие почв в области, низкий уровень обеспечения минеральными ресурсами, низкая обеспеченность земельными ресурсами на одного человека.

Ключевые слова: система расселения, природные условия, природные ресурсы, рельеф, климат, гидрографическая сеть.

Kachailo Mykhailo. Features of Influence of Natural and Geographical Factors on the Formation of the Settlement Systems of Transcarpathian Region. The article examines the natural and geographical factors of the formation of settlement system of Transcarpathian region; also their influence on the formation of territorial settlement system is analyzed and favourable environmental factors which positively effect on the formation of settlement system of Transcarpathian region are provided. These factors a favorable temperate climate for the formation of the settlement network of the plains and foothills of the region, dense hydrographical network, high availability of water resources per capita, sufficient reserves of forest resources, high availability of natural recreational resources. The factors which negatively effect on the settlement system of Transcarpathian region are analyzed and highlighted. They are the following: mainly the mountainous relief of the region, seismic activity of the Carpathian Mountains, poor soil fertility in the area, low level of mineral resources and low provision of land resources per person.

Key words: settlement system, environmental conditions, natural resources, relief, climate, hydrographical network.

Стаття надійшла до редколегії
17.09.2017 р.

УДК 911.3:379.85(477.82)

Андрій Майстер

Рекреаційна освоєність території Волинської області

Розглянуто геопросторові особливості рекреаційної освоєності території Волинської області. Визначено суть понять «рекреаційне освоєння території» й «рекреаційна освоєність території». Проаналізовано основні показники рекреаційної діяльності області. Розглянуто особливості територіального розміщення спеціалізованих засобів розташування туристів в області. Здійснено аналіз територіальної концентрації готелів та аналогічних засобів розміщування в регіоні. Проведено аналіз показників кількості туристичних підприємств і туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності у Волинській області. Розраховано агрегований індекс рівня рекреаційної освоєності території адміністративних одиниць Волинської області. Проведено групування адміністративних одиниць області за величиною агрегованого індексу рівня рекреаційної освоєності території. Проаналізовано особливості геопросторової диференціації рівнів рекреаційної освоєності території регіону.

Ключові слова: територія, рекреаційна освоєність, рівень освоєності території, рекреаційні ресурси, Волинська область.

Постановка наукової проблеми та її значення. Рекреація й туризм є об'єктивними реальними явищами, які гармонізують і диверсифікують процес освоєння території. У межах кожної території існує власна логіка розвитку процесу освоєння. На певних етапах розвитку кожного суспільства виникає потреба в рекреаційному освоєнні території, інтенсивність розвитку якого визначається загальними особливостями господарства [7]. На думку Д. В. Ніколаєнка, туризм та просторово активна рекреація (пов'язана лише з освоєнням території) відіграють роль «плаваючої точки освоєння». Вони орієнтовані саме на ті території або регіони, які підлягають освоєнню, насамперед, і де через певні обставини існують передумови й потреба в розвитку туризму [6, с. 4]. Рекреаційне освоєння перетворюється на провідний вид господарського освоєння території внаслідок вичерпності можливостей традиційних його видів, якими є сільськогосподарське та промислове. Рекреаційне освоєння може відгравати важливу роль у підтриманні вже досягнутого рівня господарської освоєності території [7]. Особливість рекреаційного освоєння території полягає в тому, що воно охоплює природні й суспільні явища та об'єкти. Загалом, це інтегральний процес, який протікає на стику: певні передумови у вигляді сприятливих природних умов накладаються на відповідні соціальні та економічні потреби освоєння, що призводить до формування рекреаційної території [4]. Тому актуальним питанням постає виявлення геопросторових особливостей рекреаційної освоєності території Волинської області, оскільки цій проблемі в сучасній суспільно-географічній науці не приділено достатньо уваги.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Теоретико-методичні основи дослідження господарського освоєння території, зокрема рекреаційного, розглянуто в працях таких учених, як Б. Н. Ішмуратов, К. П. Космачов, І. М. Красильникова [4], В. Г. Логінов, Ю. П. Михайлов, В. П. Мосунов, Д. В. Ніколаєнко [6], Ю. С. Нікульніков, М. Г. Нікітіна, М. С. Новікова, М. Ю. Присяжний, М. Т. Романов та ін.